

Skica Zaostroga i okoliša

1: Današnje selo Zaostrog. 2: Franjevački samostan Velike Gospe kod mora („Kraj“). 3: Razvaline „Jugovića dvora“ zvane „Mirine“. 4: Jugovića grad navrh Maloga Vitera. 5: Uvalica u Viteru zvana „Ostrog“ 6: Mjesto, na kojem je pristup u Ostrog bio ograđen tvrdim zidom. 7 i 8: Podački oberi, poviše kojih se nalaze tragovi sredovječnoga ljudskoga naselja.

GDJE SE JE ZAPRAVO NALAZIO SRĀDOVJEĀNI NERETVANSKI GRAD OSTROG

Svi naši historičari znadu i pišu, da je grad *Ostrog*, jedna od glavnih utvrda stare Neretvanske oblasti ili Paganije, što ga spominje car Konstantin Porfirogenit (911—959) u XXXVI. glavi svoje knjige »De administrando imperio«, ležao na teritoriju današnjega mjesta Zaostroga, tridesetak km južno od grada Makarske.

Selo Zaostrog se proteže od mora sve do litica biokovskih, koje su ga sa sjeverne strane ogradile, a one se litice sa istočne strane sela savijaju prema jugu poput srpa znatno se približujući moru planinom Viterom (770 m), tako da čitavo selo leži u dubokoj uvali, koju sa zapadne strane uz more zatvara brdo Plana (259 m). Samo selo se dijeli na gornji Zaostrog i donji, koji se je manjim naseljem osukao uz more nedaleko staroga franjevačkoga manastira Vel. Gospe, koji se je smjestio uz more, upravo po sredini ovelike ravnice zvane »Polje«. Od gornjega do donjega Zaostroga ima tri kilometra puta.

Već samo ime »*Zaostrog*« nam kaže, da je ono sastavljeno od dvije riječi: *Za-Ostrog*, a ujedno nas uvjerava, da je sadanji Zaostrog izgrađen i *za* (za) nekadanjega neretvanskog Ostroga. Naravno je prema tome misliti: da je nekadanji Ostrog ležao uz more, a da se je sadanje selo prozvalo *Za-ostrogom*, jer je sagrađeno gore, dalje od mora, — iza Ostroga. Ono par kuća uz more ne dolazi u obzir, jer sve potječu iz novijega vremena.

Na to vjerovanje navode i brojne iskopine starih zgrada, kojih se dosta nalazi u Polju iza manastira, gdje se nalazi i par drevnih gomila, a osobito razvalina zvana »Mirine«, koja se vidi par stotina metara dalje od manastira s istočne strane, nedaleko mora. Puk vjeruje da su ove »Mirine« ostanci dvora braće Jugovića, a tim ne misle na kosovske junake Jugoviće, već na domaće Jugoviće, koja porodica u Primorju makarskome živi od davnina i još ih i danas ima u selu Podgori kod Makarske. Otac fra Ante Lulić u svojoj knjizi »Compendio storico-cronologico di Macarsca e del suo litorale, ossia Primorje« (Split 1860.) nabraja brojne rimske spomenike i krasne kipove, koji su u Zaostrogu iskopani i spominje, kako je neki Vuinac, kopajući kod Jugovića dvora g. 1829., našao jedan zlatan sudić i kamen sa natpisom. Zlato je prodao nekome Židovu u Splitu, a kamen je uništio, kad po njemu nije mogao otkriti »zakopanoga blaga« (str. 83.—85.).

Osim toga ispod kuća današnjega sela Zaostroga, poviše ravnice, a oko stare crkve sv. Bare kopa se prigodom krčenja zemlje veliki broj kamenja i ostataka nekadanjega naselja, pa su se čak našli i tragovi vodovoda, kipova, novaca i raznih nakita, ali sve su to ostanci rimskoga starog naselja. Uz put ispod Vitera leži malena ravnica zvana »Ravne«, puna rimskih grobova i izrazbijanih žara. U staroj crkvi sv. Bare kao oltarska ploča služi pokrovnica rimske grobnice, a drugi je rimski nadgrobni spomenik uzidan u dvorišna vrata nove župske crkve sv. Bare u gornjem Zaostrogu, a ima na sebi ovaj natpis (CIL III 1893):

D M
 VISELLIAE · PAVLINAE
 ... LIA · MARCELLINA
 Ma|TRI · CARISSIMAE · P

Lako je razumjeti da onako zgodan položaj sa plodnom i velikom ravnicom uz more sa velikom živom vodom, koja izvire nasred sela, nije mogao izbjeći naseljenju starih Rimljana, pogotovu ako se uzme u obzir starinski saobraćajni put preko klanca P r o s i k a, između Zaostroga i njegova zaleđa Vrgorca, stare župe Rastočke, i plodnih krajeva oko Ljubuškoga, kroz koje je prolazila stara rimska cesta.

Ali, ako uzmemo u obzir: da je stari neretvanski O s t r o g bio utvrđeno mjesto, iz kojega su oni kao gusari izlijetali, robeći na sve strane po moru, nametnut će nam se opravdana sumnja: da njihov tvrdi grad Ostrog nije mogao ležati nigdje na plodnoj onoj ravnici niti prisojini veoma lako pristupnoj, pa stoga moramo Ostrog tražiti oko Zaostroga, i to na položajima sa većom strategijskom važnošću.

Uistinu, na vrhu Maloga Vitera (oko 600 m visine) još se i sada dobro vide razvaline stare utvrde, koju narod zove »J u g o v i ć a g r a d«, a o zidanju toga grada narod pjeva i pjesmu, koja je uglavnome istoga motiva kao i poznata Vukova »Zidanje Skadra« i druge brojne pjesme, koliko kršćanske toliko muslimanske iz Bosne.

Zanimljivo je spomenuti, da početak one pjesme svatko u selu znade, ali svršetak njezin se je već davno zaboravio. Nazad nekih 30 godina ja sam jedva našao

jednu staricu od preko 80 godina, koja je znala čitavu pjesmu do kraja.¹⁾ Pjesma se svojim svršetkom posve razlikuje od Vukove, jer u ovoj pjesmi zazidana nevjestica ipak »umoli« Boga, da pusti munje i gromove, pa razori od grada zidove, te nju pusti zdravu i čitavu, da pođe svojim dvorima podojiti svoje ponejako čedo. Nevjestica, gromovima oslobođena zidovâ, dođe u blizinu svojega dvora, ali kad tik njega začuje kako njezine jetrve proklinju njezino čedo, koje se je bilo za majkom rasplakalo, — »mrtva pade, više ne ustade«... Držim da ova pjesma nije previše stara, što me uvjerava i njezin početak:

Grad gradilo devet mile braće,
Devet braće, devet Jugovića
Na Viteru, više manastira...

jer je manastir puno mlađi od vremena neretvanskih gusara i njihove oblasti.

Jugovića grad ima zaista vanredan strategijski položaj na vrhu one vratolomne visine, po kojoj i koze lakonoge često gube život, kad se omaknu niz gole one strmine. Gradu se prilazi prosjelinom, koja je okrenuta prema morskoj strani. Poviše strmoga točila, nekako po sredini, prosjelina je prekinuta liticom, a u toj litici su usječene »stope«, da se ima gdje staviti noga. Pri vrhu je litica još strmija i teško pristupačna. Na onome sedlu Maloga Vitera leže razvaline grada. Još se dobro razabire nekoliko metara visoke kule. Iza nje se nalazi i trag izdubenoga bunara, a sa istočne strane, prema Velikom Viteru, vidi se čak u prosjek litice napravljen ljudskim rukama. Prema tome prosjeku gledaju vrata od kule, a jedan prag sa okruglom rupom jasno nam svjedoči: da se je preko onog prosjeka spuštao viseći most. Do nedavna se je vidio i prag od vrata na kojemu bješe u reliefu izrezana ruka otvorenih prstiju: po svoj prilici grb vlasnika grada. Toga kamena nema više, jer su ga pastiri oborili niz strminu.

Čitav grad je bio sazidan od tesanoga kamena. Zid je klačni, a pržina vapna je morski sitni pijesak, što se sve i sada jasno razabire.

To je sve potaklo fra Stipana Zlatkovića,²⁾ da grad Ostrog traži u onoj razvalini, a u novije vrijeme i g. Mijo Barada³⁾ ističe to uvjerenje pravom držeci, da je Ostrog morao biti jaka i teško pristupna gusarska utvrda.

Ovakvo mišljenje je svakako puno bliže istini nego li vjerovanje onih koji drže, da je stari Ostrog bio negdje u ravnici uz more.

Ja bih ovo uvjerenje Zlatovićevo i Baradino smjesta prihvatio, kad u istome Viteru, samo nešto niže, ne bi ležala neobična jedna uvala koju narod od pamtivijeka,

¹⁾ Ja sam tu narodnu pjesmu priopćio u »Savremeniku« god. 1921., br. 4. Napominjem ovdje, da je i pok. fra Mate Šimić u zadarskoj »Iskri« također priopćio jednu narodnu pjesmu iz Zaostroga o zidanju Jugovića grada, koja se svojim završetkom razlikuje od one što sam je ja našao. Šimić je pjesmu zapisao od meni dobro poznatoga Nikole Kumparka zvanoga »Ševac«, koji je, pravo ne znajući pje-

smu, samovoljno skrpaio po svojoj volji, samo da mu ne izmakne napojnica.

²⁾ Fra Stipan Zlatović: »Topografske crte...« u »Starohrvatskoj Prosvjeti« III, str. 11 (god. 1879).

³⁾ Don Mijo Barada: »Topografija Porfirogenitove Paganije«. »Starohrvatska Prosvjeta«, nova serija, 1—2, 1928, str. 37—54.

pa sve do danas zove čisto »Ostrog« i priča o njem svakojake priče, kao na pr. o zakopanom blagu i ost.⁴⁾ Makar sam rodom iz Zaostroga, nikad mi se ne dade poći u onu pustu uvalinu, ali nazad par godina podoh da je vidim. Moje iznenađenje bijaše golemo, kad sam već na ulazu u Ostrog uz obilje polupanih ostataka raznih zemljanih zdjela i vrčeva vidio u zemlji čak i temelje tvrdoga klačnoga zida, kojim je bio zagrađen ulaz u Ostrog. U samoj uvali još se vide ostaci nekoga suhozida, a u pijesku i žalu, što ga vrijeme iz Vitera obara, vide se brojni ostaci polupanog zemljanog suđa, pa sam čak našao i jedan komad ručnoga žrvnja.⁵⁾

U tu uvalu može se ući samo sa jedne strane kao na uska vrata, a taj je ulaz eto bio zazidan tvrdim zidom; sa svih ostalih strana nema nikakva pristupa. Taj položaj — kako bi naši rekli »záskok« — bijaše zaista neosvojiv i ja ne vidim nikakova razloga, da složno sa narodnom predajom ne vjerujemo, da je grad Ostrog bio baš u uvali koja se i danas zove Ostrogom. Jugovića grad navrh Maloga Vitera mogao je biti samo jedna posebna izvičajna i najsigurnija kula Ostroga, jer je sami Jugovića grad ipak previše malen, a da bi mogao u sebi držati i oveću četvu, a pogotovo radi svoje teške pristupačnosti i tjesnoće ne bi nikako mogao velikome broju ljudi služiti u slučaju nužde za utočište ili »zbjeg«.

Samo naselje Ostroga je očito bilo na nešto položenoj uzvisini odmah iza uvale i sada »Ostrog« zvane, jer se prigodom kopanja nailazi također na razne zidine, kome izrazbijanih zemljanog suđa, a tik Ostroga je nazad par godina seljak Ivan Martičić našao i razlupanu žaru sa jednim srebrnjakom rimskoga cara Severa.

Odmah iza »Ostroga«, prema jugoistoku proteže se po prilici kilometar dugačka podina, prilično nagnuta prema Viteru, koju prema moru zarubljuju dva strma kamena brežuljka, zvana »Podački Ober«, jer se nalaze na teritoriju susjednoga sela Podace. Sa ovih »obera«⁶⁾ se vrlo dobro vidi morska obala i puca širok pogled na morsku pučinu. Ispod jednoga od tih obera nalazi se obilno vrelo žive vode zvano »Kapeć«, a na istočnome kraju one podine imade također omanje vrelo, koje za ljetne žege presahne. Odmah ispod samoga »Ostroga«, par minuta ispod njega, nalazi se također malo vrelašće.

Po čitavoj onoj podini, koja je prema moru oberima zaštićena, nalazi se u zemlji prigodom kopanja dosta ostataka polupanoga zemljanog suđa. Nešto istočnije od mjesta gdje je spomenuti Martičić našao žaru sa Severovim srebrnjakom, vidi se komad zidine, kod koje se je nedavno u zemlji našao i jedan kameni mali kapitel iz srednjega vijeka, koji slični na kapitule naših starohrvatskih crkava, a napose onima, što se nalaze na ikonostasu starohrvatske crkve sv. Martina iznad Porta Aurea Dioklecijanove palače u Splitu.

Iz svega ovoga bi se dalo zaključiti:

⁴⁾ Ja sam nešto od tih pripovijedanja izrio u svome prilogu »Vjerovanja u Zaostrogu« u »Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena« knj. XXIII (1918). O blagu zakopanome u Ostrogu i kušanju kopanja na str. 212.

⁵⁾ Kad sam godinu dana kasnije opet došao u Ostrog radi fotografiranja, nadoh po njem više rupetina, što su ih iza moga prvog pohoda izdubli seljaci tražeći »zakopano blago«.

⁶⁾ Za imenicu *òbér* ima u velikome Rječniku Jugosl. Akademije više primjera, od kojih su neki i iz Primorja Makarskoga (iz spisa don Mije Pavlinovića), ali tumačenje Rječnika je nejasno, jer *ober* ili *oberić* je u narodu naziv za brežuljak, koji se samo jednom svojom stranom strmo obara.

Sredovječno naselje Ostrog ležalo je na podini poviše padačkih Obara između Zaostroga i Podace. Glavna utvrda toga naselja je bila u uvali kamenoga Vitera, koja se i danas zove »Ostrog«, a u koji je ulaz bio tvrdim zidom zagrađen. »Jugovića grad«, navrh Maloga Vitera, poviše »Ostroga« radi širokog vidika na more i kopno bijaše kao gornji najtvrdi stražarski dio Ostroga, koji je možda pripadao knezu ili gospodaru Ostroga. Čini se da je »Jugovića grad« mlađi od utvrde »Ostrog«.

Prilažem ovdje i nacrt položaja Ostroga i okoliša njegova radi razjašnjenja ovoga prikaza. Ovdje od srca zahvaljujem g. akademskom slikaru Rudolfu Marčiću, koji mi je izradio taj nacrt.

ZUSAMMENFASSUNG

(Wo lag eigentlich die mittelalterl. Stadt Ostrog?)

Die von Konst. Porphy. de adm. imp. XXXVI als bedeutender Ort des Neretva-Gebietes erwähnte Stadt Ostrog lag in einer Einsenkung des Berges Viter (770 m), ungefähr 250 m über dem Meere. Das Volk nennt auch heute noch den Ort »Ostrog« und träumt von einem Schatze, der dort begraben sei (Nr. 5 der Abbildung). Es sind auch heute noch Reste einer harten Mauer sichtbar, die den Eingang in die Stadt sicherten (N. 6). Auf einem Hochplateau südöstl. von Ostrog befinden sich im Boden zahlreiche Reste einer mittelalterl. Ansiedlung (Nr. 7/8). Vor kurzem wurde hier auch ein Kapitell ausgegraben, das den Kapitellen der altkroat. mittelalterl. Kirchen ganz ähnlich ist. Vf. glaubt, daß hier auf diesem Plateau der Ort Ostrog lag, im Bereiche der Burg auf dem Berge Viter, die auch noch durch einen Turm, dessen Reste auf der Spitze des Kleinen Viter sichtbar sind, verstärkt war. Diese Reste nennt das Volk »Die Burg der Jugoviće« (Nr. 4).

ZAGREB

STIPE BANOVIĆ